

A katolikus egyház reprezentációja egy Horthy-korszakbeli történelemtankönyv-sorozatban*

Somodi Imre

A katolikus iskolákban minden korban igen jelentős szerepet szántak a vallásos nevelésnek – ez annyira magától értetődő, hogy szinte említeni is felesleges –: nem volt ez másként a két világháború közötti időszakban sem. A katolikus iskola nem csupán azt a célt tűzte ki maga elé, hogy tanulóinak értelmi képességeit fejlessze, tudását gyarapítsa, hanem azt is, hogy őket a katolikus keresztény hitben és erkölcsökben megerősítse. A következő oldalakon arra keressük a választ, hogy ez a fajta vallásos motiváció befolyásolhatta-e a katolikus gimnáziumokat az iskolában használatos tankönyvek megválasztásában?

A humán tudományok műveléséből a szubjektivitás sosem küszöbölhető ki. Ugyanez igaz ezen diszciplínák iskolai tanítására. A különböző történelemtankönyvek ugyanazon történeti tényeket nagyon eltérően interpretálhatják szerzőjük világnézeti beállítottságától függően. A továbbiakban azt fogjuk megvizsgálni, hogy egy, az 1924. évi középiskolai törvény érvényességének idején a katolikus gimnáziumokban széleskörűen elterjedt történelemtankönyv-sorozatban hogyan kerül bemutatásra a katolikus egyház történelmi szerepe, s ez alapján logikusnak tekinthető-e, hogy a katolikus szellemiségű iskolák éppen ezeket a tankönyveket alkalmazták?

A szóban forgó sorozat Marczell Ágoston és Szolomájer Tasziló egyetemes történelmet tárgyaló tankönyvei a középiskola IV–VII. osztálya számára.¹ Ami a könyvek szerzőit illeti: Szolomájer Tasziló egyházi személy volt, bencés szerzetes. Marczell Ágoston ugyan nem volt klerikus, de maga is katolikus értelmiségi volt.² A tankönyveket a katolikus egyház kiadója, a Szent István Társulat jelentette meg. A Szent István Társulat tankönyvei minden bizonnyal élvezték a katolikus iskolák tanárainak és vezetéseinek preferenciáját, mivel a nagy múltra visszatekintő katolikus kiadó biztosíték volt a könyvek színvonalára és megfelelő szellemiségére vonatkozóan.³

A két szerző és a kiadó tehát már önmagában garancia lehetett a katolikus iskolák számára, hogy az említett tankönyvek az iskola katolikus szel-

* Jelen tanulmány a XII. Országos Neveléstudományi Konferencián (Budapest, 2012. november 8–10.) tartott előadás írásos változata.

¹ MARCZELL ÁGOSTON – SZOLOMÁJER TASZILÓ: Egyetemes történelem a gimnázium, reálgimnázium és reáliskola IV. osztálya számára. Bp., 1927. (továbbiakban: MARCZELL–SZOLOMÁJER. IV.); UŐK: Egyetemes történelem a gimnázium, reálgimnázium és reáliskola V. osztálya számára. Bp., 1928. (továbbiakban: MARCZELL–SZOLOMÁJER. V.); UŐK: Egyetemes történelem a gimnázium, reálgimnázium és reáliskola VI. osztálya számára. Bp., 1929. (továbbiakban: MARCZELL–SZOLOMÁJER. VI.); UŐK: Egyetemes történelem a gimnázium, reálgimnázium és reáliskola VII. osztálya számára. Bp., 1930. (továbbiakban: MARCZELL–SZOLOMÁJER. VII.)

² Magyar Katolikus Lexikon, VIII. köt. Bp., 2003. 605. p. Magyar Katolikus Lexikon, XII. köt. Bp., 2007. 676. p.

³ ALBERT B. GÁBOR: Súlypontok és hangsúlyeltolódások. Középiskolai történelemtankönyvek a Horthy-korszakban. Pápa, 2006. (továbbiakban: ALBERT, 2006.) 32–33. p.

lemiségének megfelelő módon tárgyalják a történelmet. De valóban „katolikus” módon tárgyalják? A következőkben erre keressük a választ oly módon, hogy végighaladva a történelmen megvizsgáljuk, hogy a fenti tankönyvek szerzői hogyan beszélnek a katolikus egyházról, illetve a katolikus egyház szempontjából neuralgikus kérdésekről (egyéb vallások, humanizmus, reformáció, felvilágosodás stb.). Kitérünk arra is, hogy a modern katolikus egyháztörténet-írás és teológia eredményeinek fényében mennyiben tekinthető a tankönyvek által közvetített egyházkép objektívnek.⁴

Haladjunk tehát végig kronologikus rendben a történelmen a kezdetektől az újkorig, s vizsgáljuk meg, hogyan mutatja be és értékeli az egyes történelmi eseményeket a két tankönyvíró!

Az ókori népek vallásait Marczell és Szolomájer sokszor úgy ismerteti, hogy kihangsúlyozza azon hitelveiket, amelyeket a kereszténység is vall: például halál utáni örök élet, halál utáni ítélet, jó és rossz harca, aszkézis stb. Sőt olyan sommás véleményt képviselnek, miszerint a görögök eredetileg egysistenhívők voltak, s később váltak többistenhívővé,⁵ mely megállapítás éles ellentétben áll a mai vallástudománynak a monoteista vallások genezisére vonatkozó elképzeléseivel. A zsidóság legkorábbi történetére, a pátriárkák korára vonatkozó bibliai elbeszéléseket kritikátlanul történelmi tényekként kezelik. A zsidókról úgy beszélnek, mint akik egyedül őrizték meg „az *egy igaz Isten* tiszteletét”.⁶ Ebben a kijelentésben – akár teista, akár ateista, akár agnosztikus álláspontot képviselünk – olyan értékítéletet fedezhetünk fel, amely nehezen egyeztethető össze a történettudomány és a történelemtanítás lehetőség szerinti objektivitásával. Hasonló esetekkel, amelyekben az istenhit, a kereszténység, a katolicizmus egyértelműen pozitív értékűnek tűnik fel, többször találkozhatunk a vizsgált tankönyvekben. Mi több: teljességgel áthatják ezen tankönyveket.

Ez a fajta „elfogultság” azonban különösen erőteljesen van jelen a kereszténység születéséről szóló fejezetben. A szerzők szerint Jézus Krisztus – akit a tankönyvírók egyszerűen csak „Meváltónak”⁷ neveznek – tevékenysége és az egyház alapítása „a világtörténelem legnagyobb eseménye”. Ezt követően az érzelmekre ható kifejezésekkel mutatják be Jézus tevé-

4 Elengedhetetlenül fontos tisztázni a kutató helyzetét ebben az összehasonlításban: mit hasonlít össze mivel, és mit tekint az objektivitás alapjának? A Marczell–Szolomájer-féle tankönyvek egyházképét azokkal a ma már evidenciának számító megállapításokkal vetem össze, amelyekben a mai katolikus egyháztörténet-írás és teológia képviselői egyetértenek. Például: A dogmatika kézikönyve I–II. Szerk.: Schneider, Theodor. Bp., 1996–1997.; GÁRDONYI MÁTÉ: Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe. Bp., 2009.; GESZTESY ANDRÁS: Jézustól Krisztusig. Fundamentális krisztológia jegyzet. Pécs, 1997.; KÜNG, HANS: A katolikus egyház rövid története. Bp., 2005.; RÓZSA HUBA: Ószövetségi bevezető. Bp., 1991.; VANYÓ LÁSZLÓ: Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe 787-ig. Bp., 1998. Stb. Hangsúlyozom tehát, hogy az összehasonlítás alapját a mai történettudományi és teológiai megállapítások adják, ezekhez viszonyítom Marczell és Szolomájer állításait, nem pedig a korabeli egyháztörténet-írás és teológia eredményeihez. Utóbbi esetben valószínűleg részben más tanulságokat eredményezne az összehasonlítás.

5 MARCZELL–SZOLOMÁJER. IV. 31. p.

6 MARCZELL–SZOLOMÁJER. IV. 9. p. (Eredeti kiemelés.)

7 Más helyen pedig „Üdvözítőnek”. MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 85. p.

kenységét és tanítását, s így összegzik azt: „mindenekelőtt pedig megjelölte az élet igazi értékét”.⁸ Más helyen pedig ezt olvashatjuk: „Az emberi művelődés hajtóereje Jézus Krisztus óta a kereszténység.”⁹ Továbbá, a szerzők szerint a kereszténység „kielégítő feleletet ad az emberi lélek legégetőbb kérdéseire”.¹⁰ Az ilyen jellegű kijelentések – akár egyetértünk velük, akár nem – értelmezhetetlenek a történettudomány számára, mert túlmutatnak rajta, s egy másik tudomány, a teológia illetékességi körébe tartoznak.

Marczell és Szolomájer az egyháznak jelentős szerepet tulajdonít a koraközépkori művelődésben és társadalomszervezésben. Ebben egyetértenek velük. Ám rendkívül erős és túlzó kontrasztot festenek a „barbár” germánok és a civilizátor egyház között. Utóbbinak nem kevesebbet tulajdonítanak, mint „az egész társadalmi és állami élet” illetve „a teljes szellemi és anyagi kultúra” megszervezését. Ez amellet, hogy nyilvánvaló túlzás, a világi kultúra jelentőségének, szerepének el nem ismerése is egyben. A szerzők különösen fontosnak látják a bencés szerzetesek szerepvállalását a koraközépkori művelődésben és társadalomszervezésben.¹¹

Az egyházi állam kialakulásáról szóló fejezet megfogalmazásaiból, szövegeiből – például: Róma „felé már két ezredéve hódoló tisztelettel tekint a katolikus világ”¹² – kiérződik a szerzők tisztelete a pápaság intézménye iránt (Talán némi ultramontanizmus is.). Ugyanakkor a szerzők tárgyilagos módon megemlítik azt is, hogy a pápák világi hatalma a történelem során sajnálatos módon sokszor fontosabbnak bizonyult spirituális feladataiknál, s ez olykor a keresztény ideál megfakulásához vezetett.¹³

Az iszlámot tárgyilagosan mutatják be a szerzők. Sőt kifejezetten nagyra értékelik az arab kultúrát.¹⁴

Ezzel szemben a tankönyvek lapjain a keleti (ortodox) kereszténységgel szemben ellenszenv, de legalábbis lekicsinylés érződik. Marczell és Szolomájer egy helyen nem kevesebbet állít, mint hogy a keleti kereszténységet felvevő népek „kizárták magukat a kultúrnépek közösségéből és messze elmaradtak a művelt Európától”.¹⁵ Ezzel bennfoglaltan azt mondják a szerzők, hogy a „kultúrnépnek” kizárólag katolikus népek tekinthetők. Ez a keleti kereszténység sajátos kulturális értékeinek el nem ismerése, továbbá figyelmen kívül hagyása annak a ténynek, hogy Bizánc az antikvitás számos olyan kulturális eredményét őrizte meg, amely Nyugaton rég feledésbe merült. Ezenkívül azt állítják a szerzők, hogy a keleti egyház hitbeli kérdésekben eltért a nyugatitól. Ez nem igaz: a legalapvetőbb dogmatikai kérdésekben nincs eltérés a két egyház között. Sőt a filioque-betoldás miatt éppen a keleti keresztények okolhatnák – és okolták is – a nyugatiakat hitbeli elhajlással. A keleti keresztények hitbeli eltéréseinek bizonyítékaként azt felhozni – ahogy a szerzők teszik –, hogy a nagy eretnokségek keletről

⁸ MARCZELL–SZOLOMÁJER. IV. 113. p.

⁹ MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 9. p.

¹⁰ Uo.

¹¹ MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 35–36. p. (Megjegyezzük, Szolomájer Tasziló maga is bencés volt.)

¹² MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 39. p.

¹³ MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 78–79. p.

¹⁴ MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 29–35. p.

¹⁵ MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 63. p.

erednek, nem releváns érv. A keleti egyháznak semmi felelőssége nem lehet abban, hogy a legjelentősebb eretnokségek éppen keleten vették eredetüket. Annál is inkább, mivel ugyanúgy küzdött ezen eretnokségek ellen, mint Róma. A két egyház szakításában hitbeli kérdések helyett valójában inkább a hatalmi rivalizálás és személyi ellentétek játszották a fő szerepet. Erre a tankönyvszerzők is utalnak. Arra azonban – érthetően – nem, hogy Róma püspökének egyházon belüli legfőbb hatalma történeti képződmény, és – főleg a keleti egyház számára – közel sem magától értetődő.¹⁶

Egyáltalán nem meglepő, hogy a pápaság és a császárság középkori küzdelmeiben a szerzők a pápaság mellett foglalnak állást. VII. Gergelyről egyoldalúan pozitív módon nyilatkoznak, s a pápaságnak „erkölcsi fölényt” tulajdonítanak a világi hatalommal szemben.¹⁷ Hasonlóképpen a pápai hatalom mellett foglal állást a tankönyv Szép Fülöp francia király és VIII. Bonifác pápa küzdelmében.¹⁸

A keresztes hadjáratokat a tankönyvírók „legeszményibb háborúnak” nevezik, melyet „az igaz hit” védelmében vívtak. Viszonylag nagy terjedelmet, mintegy tíz oldalt szentelnek ennek a témának. A hadjáratok pozitívumainak és negatívumainak bemutatásakor a következőket olvashatjuk: „E sok jó mellett azonban a kár is csakhamar jelentkezett. Az anyagi haszon lehetősége kapzsivá tette a társadalmat, s a középkor természetfeletti világnézetét anyagi gondolkodás kezdte felváltani. A keresztény aszkézis is háttérbe szorult, s [...] mindjobban a földi, érzéki örömök hajhászása nyomul előtérbe, s ez megmetyeltyezte a lovagi osztály nemes erkölcsét.”¹⁹ Ezekből a sorokból következtetéseket vonhatunk le a tankönyvírók világnézetére vonatkozóan. Látható, hogy előszeretettel viseltetnek a „természetfeletti világnézet” és a „keresztény aszkézis” iránt. S e „keresztény aszkézis” általuk vélt magasabbrendűségének tudatában hajlamosak leértékelni a világi kultúrát. A szerzők kárhoztatják, hogy az emberek preferenciája a középkor végén a természetfeletti javakról a természetes javakra helyeződött át.²⁰ Ebből nem csupán a természetes javak alulértékelése olvasható ki, hanem egyfajta romantikus nosztalgia is a keresztény középkor iránt. Albert B. Gábor kutatásai egyértelművé teszik, hogy a keresztény középkor felülértékelése nem volt egyedi eset a korszak történelemtankönyveiben.²¹ Hogy a vallásos középkor, a *Respublica Christiana* felé oly előszeretettel fordultak egyes magyar tankönyvírók a két világháború közötti időszakban, azt Albert B. Gábor azzal is magyarázza, hogy „a forradalmi »kilengésekkel« szemben a középkor keresztény eszmeisége jelentette a gyógyulást nyújtó emberi ideált”.²²

Akárcsak a koraközépkor esetében, a szerzők az érett középkorra vonatkozóan is „az egyház társadalomnevelő munkásságáról” beszélnek, s nagy elismeréssel szólnak a koldulórendek szerepéről ebben a tevékenységben. Szent Ferencről és a ferences rendről rendkívül pozitívan, már-már

¹⁶ MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 77–78. p.

¹⁷ MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 82–85., 94–103. p.

¹⁸ MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 106–107. p.

¹⁹ MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 94. p.

²⁰ MARCZELL–SZOLOMÁJER. VI. 4. p.

²¹ ALBERT, 2006. 59–61., 64–65. p.

²² ALBERT, 2006. 59. p.

panegyricusokban írnak. Szokatlan módon Szent Ferencet tartják a reneszánsz atyjának. A koldulórendek és egyéb szerzetesrendek részvételét az európai kultúra középkori gyarapodásában igen nagyra értékelik.²³

Annak ellenére, hogy a reneszánsz születését Szent Ferenchez kötik, később mégis rendkívül dörgedelmes szavakkal ítélik el azt, mivel szerintük a reneszánsz elfordult a középkor aszkézisétől, „a társadalom közönyössé vált a természetfeletti iránt”, és „a földi javak és örömök szolgálataba szegődött”, ebből fakadóan pedig a reneszánsz az erkölcsi romlás kora lett. Sőt a humanizmust egyenesen a kereszténységre ártalmas eszmének és az egyház ellenségének nevezik.²⁴ A szerzők állításai több oldalról is támadhatók. Egyrészt a tankönyv által eszményített középkor erkölcsi szempontból koránt sem volt eszményi. Másrészt egyáltalán nem igaz, hogy a reneszánsz kor vallástalan lett volna. A reneszánsz kor emberét a természetfeletti legalább annyira foglalkoztatta, mint a középkor emberét. Hisz például a reneszánsz művészet alkotásainak nagy részét vallási témájú, funkciójú művek teszik ki, legyen szó építészetéről, képzőművészetéről, zenéről vagy irodalomról. Sőt a reneszánsz korban a művészek legnagyobb megrendelője, mecénása épp az egyház volt. Igaztalanul állítja a tankönyv, hogy humanisták érdeklődése egyoldalúan az ókori pogány szerzők felé fordult, hiszen a humanisták tevékenységének legalább ennyire fontos tárgya volt a Szentírás és az ókeresztény írók műveinek filológiai vizsgálata. Marcell és Szolomájer a reneszánsz és a humanizmus ilyen egyoldalú értékelésekor paradox módon ugyanazt a történelmi toposzt veszi elő, mint az egyházat kritikával illető történészek – csak éppen más előjellel. A reneszánsz elszakadt a középkor vallásos világnézetétől – állítja mindkét oldal. Az egyik csoport szerint ez negatívum, a másik szerint pozitívum, de a dolog pikantériája, hogy egyiküknek sincs igazuk.

Ahhoz képest, hogy a reneszánszról és a humanizmusról milyen negatívan nyilatkozik a két tankönyvíró, a protestantizmusról alkotott véleményük sokkal kiegyensúlyozottabb. A reformációról szóló fejezet elején a szerzők ugyan kifejezik, hogy a protestantizmusra úgy tekintenek, mint ami az egységes kereszténységet megbontotta és egyes népeket elszakított a katolikus egyháztól, de a továbbiakban viszonylag tárgyilagosan mutatják be a reformáció előzményeit, a reformátorok hitelveit, a reformáció eseménytörténetét és a vallásháborúkat. Leginkább az anglikanizmussal szemben elítélő a szerzők véleménye, mivel az angol reformáció nem elvi kérdések miatt robbant ki, hanem politikai érdekek motiválták a hitújítást. Az, hogy a szerzők a katolikus féllel szimpatizálnak, leginkább a szóhasználatból derül ki. A katolicizmussal kapcsolatban gyakran használnak pozitív jelzőket: „buzgó katolikus”, „lánglelkű főpap”, „atyáink hite”, a trienti zsinat „korszakalkotó munkája”, „nagy pápák, kitűnő egyházfejedelmek, szent férfiak és nők” stb. Míg a protestantizmussal kapcsolatban gyakoriak a negatív töltetű kifejezések: „tanításai nagy zavarokat keltettek”, „a protestánsok elkeseredett gyűlölete”, „kálvini rideg egyszerűség”, „gyűlölettel volt eltelve a katolicizmus iránt”, „üldözte az egyház híveit” stb. Ennek a szóhasználatnak a fordítottja egyáltalán nem jellemző.²⁵ Hogy a reneszánszról

²³ MARCELL–SZOLOMÁJER. V. 135–140. p.

²⁴ MARCELL–SZOLOMÁJER. VI. 21–22., 26., 54. p.

²⁵ MARCELL–SZOLOMÁJER. VI. 58–85. p.

és – amint hamarosan látni fogjuk – a felvilágosodásról mondottakhoz képest ennyire tárgyilagosan nyilatkozik Marczell és Szolomájer a protestantizmusról, abban bizonyára annak is szerepe van, hogy a reneszánsz és a felvilágosodás lezárt történelmi korszakok, míg a reformáció képviselői, a protestáns egyházak a jelen magyar társadalom integráns részét képezték, s a tankönyvírók valószínűleg tekintettel voltak erre a felekezeti béke érdekében.²⁶

A felvilágosodás tárgyalásakor a szerzők a kinyilatkoztatott igazságok és a pozitív (tételes) vallás felől kritika alá veszik az empirizmust, a deizmust, a szabadkőművességet, a racionalizmust, a materializmust és a kanti kritizmust. A felvilágosodást alapvetően vallásellenes korszakként láttatják, amelynek gondolkodói „elvetették a (keresztény) hagyományokat” és „*ádáz gyűlölettel* támadták az egyházat”.²⁷ Hasonlóképpen elítélően nyilatkoznak a tankönyvírók a francia forradalom egyház- és vallásellenes lépéseiről.²⁸ A vallástalan felvilágosodással a vallásos romanticizmust állítják szembe.²⁹ Ahogyan a középkor eszményítése, úgy a felvilágosodás elutasítása sem volt ismeretlen jelenség a korabeli magyar tankönyvirodalomban.³⁰

A 19. század uralkodó eszméi közül mind a (gazdasági) liberalizmust, mind a marxizmust elutasítja a két szerző. Előbbit a társadalmi igazságosság hiánya és szociális érzéketlensége, utóbbit materializmusa és ateizmusa miatt. Követendő alternatívaként a keresztényszocializmust tárják a tanulók elé. Különösen elítélően nyilatkoznak a vallási liberalizmusról és a kultúrharcról.³¹

A fentiekben röviden végigtekintettünk az egyetemes történelmen abból a szempontból, hogy egy katolikus írótól származó történelemtanókönyv-sorozat miként láttatja abban a katolikus egyház szerepét. Terjedelmi okokból nem tértem ki részletesen ezen tankönyvek egyházképére a magyar történelem vonatkozásában. Röviden azonban megjegyezhetjük, hogy hasonlóképpen pozitív szerepet tulajdonítanak a tankönyvírók a katolikus egyháznak Magyarország történetében is (Például a kereszténység felvétele, Szent István tevékenysége esetén.³²). A katolicizmus és protestantizmus küzdelmében a katolicizmussal szimpatizálnak, például Bethlen Gábor ellentmondásos megítélése kapcsán, szemben Pázmány egyértelműen pozitív minősítésével.³³ Ugyancsak megjelennek az egyházra való utalások az állampolgári ismeretekben, például: az egyház mint az állam támasza, a vallásosság pozitív szerepe a társadalmi életben, a polgári házasság katolikus megítélése.³⁴

²⁶ Annak háttérében, hogy a két katolikus szerző a protestantizmusról nem nyilatkozik kifejezetten elítélően, az is állhat, hogy a tankönyvek írásának idején Magyarország államfője és kormányfője egyaránt protestáns felekezet tagja volt.

²⁷ MARCZELL–SZOLOMÁJER. VII. 5–15. p. (Eredeti kiemelés.)

²⁸ MARCZELL–SZOLOMÁJER. VII. 31–32. p.

²⁹ MARCZELL–SZOLOMÁJER. VII. 62–63. p.

³⁰ ALBERT, 2006. 67–69. p.

³¹ MARCZELL–SZOLOMÁJER. VII. 110–113. p.

³² MARCZELL–SZOLOMÁJER. V. 69–75. p.

³³ MARCZELL–SZOLOMÁJER. VI. 104–110. p.

³⁴ MARCZELL–SZOLOMÁJER. VII. 141., 159., 164. p.; ALBERT, 2006. 108., 112. p.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a katolikus középiskolák tanárai, vezetése indokoltan választották éppen a Marcell–Szolomájer-féle tankönyveket a történelem oktatására. Ezek a katolikus szerzők által írt tankönyvek markánsan domborítják ki a katolikus keresztény világnézetet – sokszor a történettudomány számára értelmezhetetlen (teológiai) állításokkal is. A katolikus egyház szerepét mind az egyetemes, mind a magyar történelemben rendkívül pozitívan értékelik. A protestantizmus és katolicizmus vitájában diszkréten, de egyértelműen a katolicizmus mellett foglalnak állást. A katolicizmus számára elfogadhatatlan világnézetekkel (materializmus, marxizmus, liberális kapitalizmus stb.) erélyesen vitába szállnak. Ezek alapján érthető, hogy a katolikus gimnáziumok, melyeknek célkitűzése volt, hogy tanulóikat ne csupán tudással vétezzék fel, hanem a katolikus keresztény hitben és ennek megfelelő erkölcsben is megerősítsék, éppen ezeket a tankönyveket vették használatba, mert ezek a katolikus iskola vallási-erkölcsi nevelési céljait egy tantárgy – a történelem – keretei között hatékonyan támogatták.